

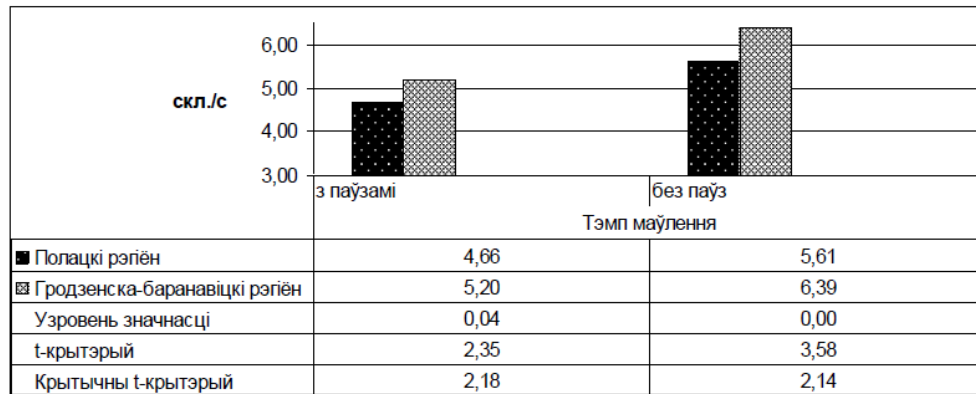
СПЕЦЫФІКА ТЭМПАРАЛЬНЫХ ХАРАКТАРЫСТЫК ПРАСОДЫЎ МАЎЛЕННІ ПРАДСТАЎНІКОЎ МОЛАДЗІ З ПОЛАЦКАГА І ГРОДЗЕНСКА-БАРАНАВІЦКАГА РЭГІЁНАЎ

Праблемы функцыянавання рэгіянальных характарыстык маўлення набываюць у сучаснай лінгвістыцы новы віток актуальнасці. Пытаннімі, якія стаяць сёння на парадку дня, з'яўляюцца фанетычныя асаблівасці вуснага маўлення беларусаў, суснаванне тэрытарыяльных варыянтаў і агульнапрызнанай нормы, узаемаадносін паміж традыцыйнымі беларускімі гаворкамі і кадыфікаванай мовай, спецыфічныя рысы ў маўленні прадстаўнікоў моладзі. Асаблівае месца сярод названых навуковых праблем займае вывучэнне *варыятыўнасці фразовай прасодыі на тэрыторыі Беларусі*, што выступае ў якасці абсалютна новай галіны лінгвістычнага пошуку, не даследаванай раней у эксперыментальных лабараторыях краіны. Актуальнасць такога фанетычнага аналізу вызначаецца яго своечасовасцю, паколькі на сучасным этапе развіцця лінгвістыкі ў антрапацэнтрычнай парадigmatе ўжо нельга абысці ўвагай адсутнасць звестак аб рэгіянальнай прасодычнай дыферэнцыяцыі беларускага маўлення. Значнасць супрасегментных характарыстык праяўляецца ў выконваемай імі функцыі актуалізатара камунікатыўнага намеру гаворачай асобы. У сукупнасці з іншымі лінгвістычнымі элементамі ім належыць важная роля ў вызначэнні прыналежнасці чалавека да пэўнага лінгвагеаграфічнага рэгіёна і раскрыцці моўцы як прадстаўніка адной з груп тэрытарыяльных гаворак.

Тэарэтычны аналіз акрэсленай праблемы дазволіў сфармуляваць рабочую гіпотэзу аб наяўнасці спецыфічных рыс прасодыі ў розных рэгіёнах Беларусі і выканаць эксперыментальна-фанетычнае даследаванне. У яго правядзенні прымалі ўдзел прадстаўнікі беларускай моладзі – студэнты лінгвістычных спецыяльнасцей з шасці рэгіёнаў краіны: Гомельскага, Полацкага, Заходнепалескага, Гродзенска-Баранавіцкага, Усходнемагілёўскага, Мінска-Маладзечанскага. У якасці матэрыялу для запісу быў абраны сюжэтны тэкст, які патрабавалася прачытаць выразна, у сярэднім тэмпе, набліжаючы чытанне ўслых да апавядання. У выніку, для кожнага рэгіёна было зроблена па 25–30 запісаў, з якіх для дэталёвага прасодычнага аналізу былі адабраны 54 – па 9 для кожнага з рэгіёнаў. Даследаванне прасодыі выконвалася метадамі аўдытыўнага, акустычнага і супастаўляльнага аналізу з элементамі матэматыка-статыстычнай апрацоўкі даных.

Асветлім ў дадзеным артыкуле вынікі вывучэння тэмпаральных характарыстык прасодыі ў Полацкім і Гродзенска-Баранавіцкім рэгіёнах, паколькі, як выявіла наша даследаванне, маўленню выхадцаў з дадзеных тэрыторыяў уласцівы найбольш спецыфічныя часавыя рысы.

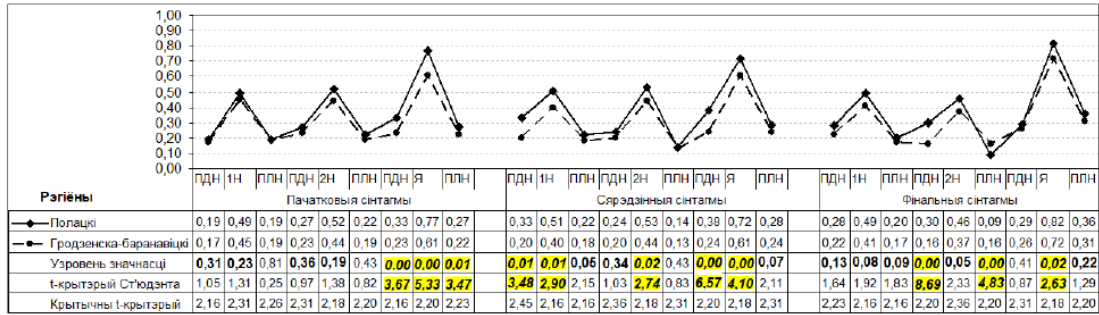
Прадставім вынікі акустычнага вывучэння *тэмпу маўлення* ў доследных рэгіёнах (мал. 1).

Малюнак 1. Тэмп маўлення ў Полоцкім і Гродзенска-Баранавіцкім рэгіёнах са статыстычнай ацэнкай вынікаў, скл./с

Акустычны аналіз паказаў, што Полоцкі рэгіён характарызуецца найніжэйшым тэпам маўлення (4,66 і 5,61 скл./с), а Гродзенска-Баранавіцкі – найвышэйшым (5,20 і 6,39 скл./с). Дадзеная заканамернасць захоўваецца незалежна ад спосабу даследавання моўнага матэрыялу: з улікам паўз – поўны тэмп, і без іх уліку – хуткасць артыкуляцыі. Статыстычная ацэнка даных сведчыць аб высокай ступені верагоднасці адрозненняў паміж значэннямі выбарак рэгіёнаў: узровень значнасці ніжэйшы за 0,05, значэнне t-крытэрыю вышэй крытычнага, што гаворыць аб істотнай розніцы па даследаванай прыкмеце паміж прадстаўнікамі Полоцкага і Гродзенска-Баранавіцкага рэгіёнаў.

Другой характарыстыкай, якая дазволіла параўнаць тэмпаральную структуру тэрытарыяльнага маўлення, выступіла *дынаміка разгортвання даўжыні галосных*. Групоўка галосных у залежнасці ад іх пазіцыі і іерархіі ў супрасегментнай структуры сінтагмы выконвалася з улікам ступені вылучанасці складоў у першых, сярэдзінных і фінальных сінтагмах – усяго 27 пазіцый (мал. 2).

Малюнак 2. Параўнальныя схемы дынамікі разгортвання працягласці ў фразях маўлення выхадцаў з Полацкага і Гродзенска-Баранавіцкага рэгіёнаў, н.а., са статыстычнай ацэнкай істотнасці адрозненняў

Умоўныя абазначэнні да малюнка 1: ПДН – перадацкія галосныя, 1Н – галосныя ў першым націскным складзе шкалы, ПЛН – паслянаціскныя галосныя, 2Н – галосныя ў другім націскным складзе шкалы, Я – галосныя ў ядзерным складзе; вылучэнне паказчыкаў ўзроўню значнасці курсівам, тоўстым шрыфтам, фонам дэманструе статыстычна верагодныя адрозненні паміж гаворкамі; вылучэнне тоўстым шрыфтам паказвае факультатыўныя адрозненні паміж значэннямі дзвюх гаворак.

Прыклады рэалізацыі працягласці галосных у фразе: *Полацкі рэгіён*, падыпытны 17, мс (н.а.):

Са^{72(0,32)}мо^{117(0,70)}гна^{43(0,07)}я ба^{75(0,34)}дзя⁹⁶⁽⁵²⁾ўся^{37(0,02)}па^{113(0,67)}ву^{137(0,87)}лі^{54(0,16)}цах { калі^{92(0,49)}ра^{152(1,00)}птам^{58(0,20)}...
не^{97(0,53)}хта^{58(0,20)}мя^{64(0,25)}не^{75(0,34)}па^{72(0,32)}клі^{117(0,70)}каў^{88(0,45)};

Гродзенска-Баранавіцкі рэгіён, падыпытны 31, мс (н.а.):

Са^{62(0,31)}мо^{63(0,32)}гна^{53(0,22)}я ба^{55(0,24)}дзя^{80(0,49)}ўся^{55(0,24)}па^{51(0,63)}ву^{63(0,32)}лі^{48(0,17)}цах { калі^{41(0,11)}ра^{93(0,61)}птам^{44(0,14)}, ...
не^{59(0,28)}хта^{48(0,17)}мяне па^{42(0,12)}клі^{65(0,34)}каў^{62(0,31)}.

Міжрэгіянальнае супастаўленне дынамікі разгортвання працягласці (мал. 2) высветліла, што Полацкі рэгіён вылучаецца на фоне ўсіх астатніх гаворак найбольшай даўжынёй як націскных, так і ненаціскных галосных ва ўсіх фразавых пазіцыях; яму проціпастаўленым выступае Гродзенска-Баранавіцкі. Так, пры найхутчэйшым тэмпе маўлення гаворкам на захадзе Беларусі ўласціва найменшая працягласць ядзерных і пераднаціскных галосных, што пацвярджаецца статыстычна верагоднымі адрозненнямі паміж Гродзенска-Баранавіцкім і Полацкім рэгіёнамі ў зоне ядра ва ўсіх тыпах сінтагм і ў 4-х пазіцыях лакалізацыі пераднаціскных гукаў. У цэлым паміж гэтымі дзвюма гаворкамі выяўлена найбольшая ў параўнанні з астатнімі тэрыторыямі колькасць статыстычных адрозненняў – 11 верагодных і 11 факультатыўных.

Акрамя таго, у спецыфіцы разгортвання параметра працягласці названых рэгіёнаў высветлена наступная заканамернасць (табл. 1): у той час як поўнач краіны вызначае большая працягласць пераднаціскных (0,29 н.а.), чым паслянаціскных (0,22 н.а.) галосных ва ўсіх фразавых пазіцыях, акрамя пасляядзернай у фінальных сінтагмах (0,36 н.а.), маўленню на захадзе Беларусі характэрна прыкладна аднолькавая працягласць перад- і паслянаціскных галосных (0,21 і 0,20 н.а.).

Табліца 1. – Параўнальныя даныя працягласці перад- і паслянаціскных галосных у беларускім рэгіянальным маўленні, н.а.

Рэгіён	Сярэдняя працягласць ненаціскных галосных	
	пераднаціскныя	паслянаціскныя
Полацкі	0,29	0,22
Гродзенска-Баранавіцкі	0,21	0,20

Такім чынам, супастаўляльны аналіз тэрытарыяльных рыс прасодыі ў маўленні прадстаўнікоў беларускай моладзі выявіў, што найбольш спецыфічныя тэмпаральныя характарыстыкі ўласцівы маўленню выхадцаў з Полацкага і Гродзенска-Баранавіцкага рэгіёнаў:

- прасодыя на поўначы Беларусі вылучаецца найніжэйшым тэмпам маўлення і павялічанай, у параўнанні з іншымі гаворкамі, працягласцю фразавых галосных, што надае гучанню рэгіёна павольны напеўны характар;
- своеасаблівымі рысамі Гродзенска-Баранавіцкага рэгіёна выступаюць паскораны тэмп маўлення і невысокая працягласць галосных, што фарміруе характар імклівага, адрывістага гучання.

Праведзенае даследаванне дазволіла атрымаць новыя для айчынай лінгвістыкі дэталёвыя звесткі, якія адкрываюць перспектыву для супастаўляльнага вывучэння фразавай прасодыі незакранутых у артыкуле моўных рэгіёнаў і праўлення іх адметных рыс ў іншамоўным вымаўленні беларусаў.